

Mateja Ratej

Začetki politične pluralizacije v pojugoslovanski Sloveniji: vprašanje političnega nasledstva Koroščeve SLS

UDK 94(497.4):329.11»198«

UDC 94(497.4):329.11»198«

RATEJ Mateja, doktorica zgodovine, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, mratej@zrc-sazu.si

Začetki politične pluralizacije v pojugoslovanski Sloveniji: vprašanje političnega nasledstva Koroščeve SLS

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (148), št. 3-4, str. 472–492, cit. 107

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Avtorica v prispevku prikaže poskuse konservativnih političnih strank ob začetkih politične pluralizacije v Sloveniji konec osemdesetih let 20. stoletja po vzpostavljanju kontinuitete s Koroščevo SLS, s čimer so stranke poskušale zmanjšati kadrovske, organizacijske in programske posledice primanjkljaja političnega delovanja po koncu jugoslovanskega enopartijskega socialističnega sistema. Vendar so spremenjene politične, gospodarske in kulturne razmere zahtevale nove načine nagovarjanja volilnega telesa, zato nova SLS in SKD nista mogla generirati političnega kapitala, ki je nekdanjo SLS zavihtel na mesto politične predstavnice Slovencev v večnacionalni in večkonfesionalni državi. V nadaljevanju se avtorica ukvarja z odnosom konservativnih političnih strank do Katoliške cerkve.

Ključne besede: Slovenska ljudska stranka, zdomska Slovenska ljudska stranka, Marko Kremžar, Slovenski krščanski demokrati, Slovenska kmečka zveza-Ljudska stranka

Avtorski izvleček

RATEJ Mateja, PhD, Scientific Collaborator, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, mratej@zrc-sazu.si

Beginnings of Political Pluralism in Post-Yugoslav Slovenia: The Question of Political Succession of the Slovenian People's Party Led by Anton Korošec

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (148), No. 3-4, pp. 472–492, 107 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

This paper presents attempts of the Slovene conservative political parties at the onset of political pluralism in Slovenia toward the end of the 1980s to establish the continuity with the Slovenian People's Party from the time when it was led by Anton Korošec. By doing so, the conservative parties tried to diminish staffing, organizational, and program implications resulting from the lack of political activity after the end of the Yugoslav single-party socialist system. However, the changed political, economic, and cultural circumstances in independent Slovenia required new ways of addressing the electorate. As a result, the new Slovenian People's Party and the Slovenian Christian Democrats were unable to generate the political capital that had enabled the former Slovenian People's Party to assume the position of the political representative of the Slovene people in the multinational and multi-confessional country. The text next explores the relationship between the conservative political parties and the Catholic Church.

Key Words: Slovenian People's Party, Slovenian People's Party in Diaspora, Marko Kremžar, Slovenian Christian Democrats, Slovenian Peasant Union-People's Party

Author's Abstract

Slovenska ljudska stranka¹ (dalje: SLS) je bila med obema svetovnjima vojnima politična predstavnik Katoliške cerkve in najvplivnejša slovenska politična stranka. V centralistično urejeni Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (dalje: Kraljevina SHS; po letu 1929 Kraljevina Jugoslavija) je vir njene politične moči predstavljala učinkovita gospodarska mreža strankinih združnih organizacij, na katero je vezala idejni agens – avtonomistični državnopravni program. Zaradi večinsko katoliškega slovenskega prebivalstva v multikonfesionalni državi je pomembno oporo političnemu delovanju SLS predstavljala tudi Katoliška cerkev in številne kulturne organizacije v okviru katoliškega gibanja. Stranka je svoj kulturni program osredotočila na prizadevanje po prežetosti vsega zasebnega in javnega življenja s katoliškimi vrednotami. Karizmatični in avtoritarni načelnik Anton Korošec, ki je stranko vodil v letih 1917–1940, je slovenske politične interese oz. politične interese stranke uresničeval zlasti s sklepanjem političnih kompromisov s srbsko Narodno radikalno stranko. Ta najvplivnejša stranka v državi, glavna zagovornica (uzakonjenega) narodnega in državnega unitarizma, je ostro nasprotovala slovenskim zahtevam po zakonodajni avtonomiji, vendar je SLS izrabljala za obvladovanje konfliktnih hrvaško-srbskih odnosov, ki so v obdobju med obema vojnima predstavljali osrednji notranjepolitični problem Kraljevine SHS/Jugoslavije.²

Po vojaškem udaru v Beogradu in nemški vojaški okupaciji države marca in aprila 1941 je bilo politično delovanje meščanskih političnih strank v okupirani Kraljevini Jugoslaviji močno okrnjeno. Vodstvo SLS je izbralo štiri zastopnike kot predstavnike stranke v tujini in sklenilo, da ne bo sodelovalo z zasedbenimi oblastmi. Eden od imenovanih strankinih zastopnikov v tujini je bil tudi vplivni politik SLS Miha Krek, ki je po drugi svetovni vojni v Argentini prevzel vodenje stranke, katere predstavniki so se razočarani nad položajem Slovenije v okviru federalistično urejene Jugoslavije odločili nadaljevati politični boj za »*možnost svobodne odločitve Slovencev o lastni državnosti*«. ³ »Zgodovinska« (kot so se imenovali sami) ali »zdomska« (kot so jih imenovali v socialistični Jugoslaviji oz.

¹ V razpravi imenujem (po njenem načelniku Antonu Korošču) Koroščevo SLS stranko, ki je imela v letih 1918–1941 monopol v slovenskem političnem prostoru. Zdomska ali zgodovinska SLS imenujem njeno neposredno naslednico, ki je po 2. svetovni vojni delovala v Argentini. Nova SLS imenujem stranko, ki je bila konec 80. let 20. stoletja ustanovljena v Sloveniji kot znanilka politične pluralizacije in razpada enopartijskega sistema in se je konec leta 1990 preimenovala v Slovensko kmečko zvezo – Ljudsko stranko, julija 1992 pa v Slovensko ljudsko stranko.

² Ratej, (*Nevralgična*) *stičišča*, 409–426.

³ Arnež, *Slovenska ljudska stranka 1941–1990*, 250–251.

Sloveniji) SLS je polno zaživela leta 1952, ko je bilo z Ludvikom Pušem izbrano začasno vodstvo, dve leti kasneje pa v New Yorku sprejet začasni program stranke, v katerem je bilo med drugim zapisano, da ima Slovenija po naravnem pravu pravico do lastne (po krščanskih načelih organizirane) države. Leta 1959 so bile razpisane volitve strankinih zaupnikov iz Argentine, ZDA, Kanade, Velike Britanije, Italije in Avstrije ter naslednje leto še volitve načelnika. Izvoljen je bil Miha Krek, po njegovi smrti leta 1970 pa Miloš Stare.⁴ Leta 1985 je krmilo zdomske oz. zgodovinske SLS prevzel Marko Kremžar, nekdanji domobranec in sin parlamentarnega poslanca Koroščeve SLS ter urednika takratnega strankinega časnika *Slovenec* Franca Kremžarja.⁵

Emigrantske politične skupine so od srede šestdesetih let prejšnjega stoletja izgubljale politični naboj, saj so se izkazale kot neučinkovito orožje zahodnih političnih sil proti etabliranim komunističnim režimom v vzhodni Evropi.⁶ Ne glede na to so bili predstavniki zdomske SLS na začetku devetdesetih let 20. stoletja ponosni na neprekinjeno politično organiziranost v času enopartijskega sistema v socialistični Jugoslaviji in na ohranjanje »slovenske krščanske in demokratične politične tradicije« med slovenskimi emigranti. V odprtem pismu, ki so ga v zadnjih dneh februarja 1992 poslali časniku *Slovenec*, so podpisniki iz Buenos Airesa, Toronta, Clevelanda in Pariza po več kot petdesetih letih obudili reminiscence na nekdanjo Koroščevo politično veličino ter v političnem diskurzu v Sloveniji artikulirali nov pojav – rivalstvo za politični kapital Koroščeve SLS.⁷ V pismu so med drugim zapisali: »Po nekaj letih požrtvovalnega in uspešnega dela kot Slovenska kmečka zveza ste sklenili preimenovati se v SLS. S privzemom imena stoletne krščanske politične stranke naj bi obudili tradicijo, ki v resnici ni nikoli prenehala. Ta vest nas v zdomstvu ni presenetila, saj spada SLS v slovenski politični prostor, razočaral pa nas je način, kako hočete to izpeljati. Težko si razlagamo, da se tega častitljivega imena brez predhodnega dogovora polašča politična skupina, s katero nas niso povezovalle le odkrite simpatije, marveč tudi nekateri dobri osebni stiki.«⁸

Maja 1988 je bila na prestižnem mestu političnih zborovanj Koroščeve SLS – v ljubljanski dvorani Union – svečano ustanovljena Slovenska kmečka zveza kot prva znanilka politične pluralizacije v Sloveniji.⁹ Kot politična stranka se je lahko registrirala šele s sprejetjem amandmajev k ustavi Socialistične Republike Slovenije (september 1989) in Zakona o političnem združevanju (december 1989).¹⁰ Konec leta 1990 se je tako preimenovala v Slovensko kmečko zvezo-Ljudsko stranko, februarja 1992 pa v Slovensko ljudsko stranko,¹¹ kar je, kot smo videli, izzvalo

⁴ Rant, *Krščanska demokracija in Slovenci*, 28–30.

⁵ *Ob 100-letnici SLS – pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 63–70; Kremžar, *Izhodišča in smer*, 5.

⁶ Arnež, *Slovenska ljudska stranka 1941–1990*, 249.

⁷ Glej npr.: Slovenska ljudska stranka oživljena, *Slovenec*, 15. 2. 1992, 26.

⁸ Čigavo je ime SLS?, *Slovenec*, 24. 2. 1992, 3.

⁹ Oman Ivan, Sporočilo občnega zbora Slovenske kmečke zveze, *Delo*, 25. 3. 1989, 30.

¹⁰ *Slovenska kronika XX. Stoletja 1941–1995*, 422.

¹¹ Ob dopolnitvi imena, Slovenske brazde, 20. 12. 1990, 1; Izvršni odbor SLS, Čigavo je ime SLS?, *Slovenec*, 27. 2. 1992, 2.

negativne odzive politične emigracije, organizirane v zgodovinski SLS.¹² Izvršni odbor SLS v Sloveniji je na odprto pismo zdomske SLS konec februarja 1992 odgovoril: »Vodstvo SLS se je pred registracijo imena SLS informiralo o pravnih vidikih te odločitve. Izkazalo se je, da ni nobenih ovir. Formalne kontinuitete si naša stranka ne lasti, pač pa moramo vsi upoštevati, da živijo tudi v Sloveniji dediči vsebinske tradicije SLS.«¹³ Eden od vodilnih politikov SLS v Sloveniji Janez Podobnik je lahko po kongresu stranke junija 1992 vzkliknil: »Dileme, ali v Sloveniji (že) imamo SLS, ni več.«¹⁴

Čeprav Ivan Oman, pobudnik in osrednja oseba nove SLS, ni želel poudarjati ambicije o vzpostavljanju kontinuitete s Koroščevo SLS, saj je bila ta v enopartijskem režimu po drugi svetovni vojni negativno politično stigmatizirana kot predstavnica reakcionarnega meščanskega političnega sistema, se je stranka v programu februarja 1992 odkrito deklarirala kot naslednica Koroščeve SLS, njeni predstavniki pa so vanj pritegnili nekaj najbolj prepoznavnih idej Koroščeve stranke, denimo odnos do upravne centralizacije, demokracije, do nacionalnega vprašanja in narodnih manjšin, mednarodnega prava ipd.¹⁵ Oman je prebiral papeške enciklike, ki so bile temelj kulturnega programa Koroščeve SLS (*Rerum Novarum*, *Quadragesimo anno*, *Divini Redemptoris*), s čimer se je postavljajal na idejno pozicijo Koroščeve SLS v odnosu do Katoliške cerkve.¹⁶

Vodstvo nove SLS je v svojem političnem programu iz leta 1992 na prvem mestu poudarilo pomen Katoliške cerkve za ohranitev slovenskega naroda.¹⁷ Tudi Koroščeva SLS je idejo o gospodarskem in političnem povezovanju Evrope, kateri je bila načelno naklonjena, pogojevala s skrbjo za ohranitev slovenske nacionalne identitete. V nasprotju s katoliško miselnostjo o svetovnem vesoljnem občestvu je zavračala internacionalizem. Na katoliški doktrini utemeljeno pojmovanje o bratskem sožitju vseh narodov in minljivosti institucije države v nasprotju z večnostjo božjega občestva kot pravega vira oblasti so v SLS v duhu evropske krščanskosocialistične politične misli nadgradili z idejo o suverenosti ljudstva oziroma samoodločbi naroda.¹⁸ Teolog Josip Jeraj je poskušal omenjeno dihotomijo premostiti z idejo o tako

¹² Glej tudi: Intervju z Marjanom Struno, *Slovenec*, 6. 6. 1992, 33.

¹³ Izvršni odbor SLS, *Slovenec*, 27. 2. 1992, 2.

¹⁴ Podobnik Janez, Po kongresu SLS, *Slovenec*, 30. 6. 1992, 4.

¹⁵ Program SLS, *Slovenske brazde*, 6. 2. 1992; Ratej, *Slovenski politični katolicizem*, 38–39, 46–56 in 219–225; Glej tudi: Podobnik Marjan, *Prepričan sem, zmaga bo naša*, *Delo*, 4. 7. 1991, 11; SLS – iz trdnih korenin, *Slovenske brazde*, 3. 9. 1992, 1; Podobnik Janez, O identiteti SLS, *Slovenske brazde*, 22. 4. 1993, 2; Ne bo zgodbe o uspehu – pogovor z Marjanom Podobnikom, *Delo*, 18. 9. 1993, 26; Predlog SLS za izboljšanje položaja slovenske manjšine, *Slovenske brazde*, 17. 2. 1994, 2; Italija se vmešava v naše notranje zadeve, *Republika*, 17. 8. 1994, 2; Podobnik Marjan – slovensko državljanstvo naj postane vrednota, *Primorske novice*, 21. 1. 1994, 26; Študije rešitev za manjšinsko vprašanje, *Delo*, 9. 12. 1997, 2; Marjan Podobnik za novo skupno zastopstvo manjšine, *Primorski dnevnik*, 17. 12. 1997, 3; Granda, *SLS med izročilom in sodobnostjo*, 360–361.

¹⁶ Granda, *SLS med izročilom in sodobnostjo*, 357.

¹⁷ Razširjeni volilni program SLS – volitve 1992, *Slovenske brazde*, 12. 11. 1992, 5.

¹⁸ Glej npr.: Josip Jeraj, »Klerikalizem« in narodnost, *Straža*, 20. 2. 1924, 1; K. A. (= Korošec Anton), Pozor na severno mejo!, *Naša Straža*, 4. 12. 1925, 1; Korošec Anton, Zedinjene

imenovani »kozmpolitski narodni misli« oziroma »organičnem nacionalizmu, ki vidi ravno v različnosti narodov in njenem duševnem izobličenju nenadomestljivo vrednoto«.¹⁹

Josip Jeraj je bil v tridesetih letih 20. stoletja eden od najvidnejših slovenskih teoretikov korporativizma, ki ga je v svoj program sprejela Koroščeva SLS.²⁰ Z zavračanjem marksistične ideje o razrednem boju in s poudarjanjem solidarnosti med stanovi se je tudi nova SLS na gospodarskem področju približevala (neo) korporativistični ideji.²¹ Nova SLS je bila prav tako kot Koroščeva notranje organizirana v interesnih zvezah (gospodarski, kmečki, ženski, delavski itd.).²² Poskušala je obuditi kulturo množičnih strankarskih taborov,²³ navezati politične stike s Češkoslovaško ljudsko stranko, ki je bila v tradicionalno prijateljskih stikih s Koroščevo SLS ipd.²⁴ S tem je Ivanu Omanu kot enemu izmed redkih slovenskih politikov ob koncu socialistične Jugoslavije uspelo predstaviti izdelan gospodarski, socialni, politični in deloma kulturni program.²⁵ Manjkal pa je eden od ključnih povezovalnih elementov Koroščeve SLS – karizmatični načelnik. Ivan Oman je ob odkritju spominske plošče vplivnemu slovenskemu politiku leta 1991 upravičeno dejal: »Imamo novo SLS. Nimamo pa – Korošca.«²⁶

Prepričan je bil tudi, da bi lahko SLS kot prava naslednica nekdanje stranke s tem imenom nastala šele z združitvijo s še eno konservativno politično stranko,²⁷ ki je poleg Omanove vstopala v slovenski politični prostor in se je pod vodstvom Lojzeta Peterleta, predsednika prve t. i. Demosove vlade²⁸ v samostojni državi

države Evrope, Naša Straža, 4. 1. 1926, 1; Dijaški dan v Mariboru – govor Antona Korošca, Slovenec, 21. 3. 1926, 6; Vera in politika – govor Josipa Hohnjeca, Slovenski gospodar, 7. 10. 1926, 1; Dr. Korošec o slovenski politiki, Slovenec, 10. 10. 1926, 6; Korošec Anton, Izgledi v leto 1928, Slovenec, 1. 1. 1928, 1; Jeglič, *Katoličani in država*, 60; Tominec, *Smernice*, 7; Korošec, *Nekaj evropske politike*, 52; Pečjak, *Katoliški verouk*, 145; *Boj za obstoj in svobodo*, 83; Jurčec, *Realizem v slovenski politiki*, 243–244 in 247.

¹⁹ Jeraj, *Misli o jugoslovanskem nacionalizmu*, 59; *Slovenski biografski leksikon*, 403.

²⁰ Naša smer, Slovenec, 17. 1. 1929, 1; Podobnik Janez, Kongres SLS še vedno odmeva, Slovenske brazde, 13. 8. 1992, 2; Jeraj, *Slovenci in Jugoslavija*, 12–14, 19–21.

²¹ Neokorporativistične tendence v slovenskem političnem prostoru so bile v devetdesetih letih 20. stoletja problematizirane zlasti s strani teoretikov leve politične usmeritve (npr. profesor politologije in predsednik socialdemokratov Igor Lukšič).

²² Zaživela tudi Delavska zveza pri SLS, Slovenske brazde, 29. 10. 1992, 2; Ustanovitev ženske zveze pri SLS, Slovenske brazde, 1. 10. 1992, 3; SKZ po kongresu SLS, Slovenske brazde, 25. 6. 1992, 2; Zadržna zveza – intervju s Francom Butom, Slovenske brazde, 14. 1. 1993, 4; Program Gospodarske zveze pri SLS, Slovenske brazde, 22. 4. 1993, 5.

²³ Ljudskost SLS v največji meri izražajo množični tabori, Slovenske brazde, 4. 2. 1999, 9; Enajsti tabor SLS, Slovenske brazde, 15. 7. 1999, 4.

²⁴ SLS na obisku v Pragi, Slovenec, 23. 3. 1992, 2; Ratej, *Slovenski politični katolicizem*, 222; Trapl, *Political Catholicism*, 27 in 42.

²⁵ Granda, *SLS med izročilom in sodobnostjo*, 354 in 360–361.

²⁶ Ivan Oman ob odkritju spominske plošče dr. Antonu Korošču, Slovenske brazde, 21. 3. 1991, 4.

²⁷ Pogovor z Ivanom Omanom, Slovenec, 11. 5. 1992, 2.

²⁸ Koalicija DEMOS je bila oblikovana januarja 1990 s ciljem uvedbe demokratične pravne ureditve in večstrankarskega sistema v Sloveniji. Vanjo so bile vključene Slovenska kmečka zveza, Socialdemokratska zveza, Demokratska zveza, Slovenski krščanski demokrati,

Sloveniji, prav tako spogledovala s politično tradicijo Koroškeve SLS, natančneje z njeno levičarsko strujo krščanskih socialistov;²⁹ slednja se je v tridesetih letih 20. stoletja razšla z matično stranko.³⁰ Sprva pod imenom Slovensko krščansko socialno gibanje (nato Slovenski krščanski demokrati, dalje: SKD) je za razliko od nove SLS, ki je z geslom »zemlja – družina – delo« nagovarjala kmečko prebivalstvo,³¹ združevala katoliške izobražence, od konca šestdesetih let organizirane v Društvu 2000. Različna programska naravnost SLS in SKD je deloma izvirala iz idejne neuskajenosti, saj je, denimo, Ivan Oman svoje politično delovanje razumeval kot nadaljevanje tistega, ki je bilo prekinjeno ob nastopu diktature kralja Aleksandra Karađorđevića leta 1929, medtem ko je SKD nadaljevala leta 1945 z nastopom oblasti Komunistične partije prekinjen politični boj.³² Razumljivo je, da je SKD tako v nasprotju z novo SLS poskušala volilno bazo mobilizirati z ostro kritiko preteklega socialističnega (kot totalitarnega komunističnega) sistema;³³ Peterle je na prvem strankinem kongresu junija 1991 med drugim dejal: »Na pogorišču ideološkega projekta je treba zgraditi duhovne in politične temelje novega slovenstva.«³⁴

Ob razpravi o izbiri strankinega imena novembra 1989 je tudi izvršni odbor krščansko socialnega gibanja razmišljal o prevzemu imena SLS, vendar je večina predlog zaradi možnih negativnih odzivov javnosti zavrnila.³⁵ Čeprav so pristaši krščanskosocialnega gibanja sprejeli krščanska socialna načela Janeza Evangelista Kreka, utemeljitelja slovenskega krščanskosocialnega gibanja in enega od političnih vodij SLS pred prvo svetovno vojno, za idejni temelj strankinega delovanja, so stranko januarja 1990 registrirali pod imenom Slovenski krščanski demokrati.³⁶ Preimenovanje Slovenske kmečke zveze-Ljudske stranke v SLS februarja 1992 so

Zeleni Slovenije, Liberalna stranka in Sivi panterji kot predstavniki upokojenecv. Na parlamentarnih volitvah aprila 1990 je DEMOS dosegel večino v dveh zborih takratne skupščine od treh, kar mu je omogočilo prevzem mandata za sestavo vlade. Prvo vlado (imenovano tudi Demosova) je maja 1990 sestavil prvak SKD Lojze Peterle. Konec decembra 1991 je prišlo do razpada koalicije; aprila 1992 je bila vladi izglasovana nezaupnica, mandat za sestavo nove pa je prevzel prvak Liberalne demokracije Slovenije Janez Drnovšek.

Slovenska kronika XX. stoletja 1941–1995, 428–429, 435–436 in 488.

²⁹ Glej npr.: Socialno in delavsko vprašanje v krščanski luči, Naši pogledi, 15. 6. 1991, 7; Tretja obletnica SKD, Slovenec, 11. 3. 1992, 2; Krščanski socialisti se predstavljajo, Slovenec, 14. 4. 1992, 1; Desnica je pri nas na strani delavcev, Slovenec, 30. 5. 1992, 26; Osterc, *SKD in kmetijstvo*, 187 in 189.

³⁰ Prunk, *Pot krščanskih socialistov*, 88 in 92–93.

³¹ Preobrazba Kmečke zveze, Slovenec, 3. 2. 1992, 2.

³² Iz korenin rastemo – konvencije SLS v Mariboru, Slovenske brazde, 6. 2. 1992, 3; Desnica bi tokrat lahko zmagala – pogovor z Ivanom Omanom, Gorenjski glas, 8. 4. 1994, 16; Izjava mestnega odbora SKD iz Ljubljane, Slovenec, 7. 1. 1992, 10; Marko Kremžar, Dragi Slovenec! – voščila in želje, Slovenec, 27. 6. 1991, 3.

³³ Glej npr.: Izjava mestnega odbora SKD iz Ljubljane, Slovenec, 7. 1. 1992, 10; Stres Anton, Zakaj je propadel komunizem, Slovenec, 4. 2. 1992, 21; Podobnik Janez, Združitev opozicije odprta, Slovenec, 22. 5. 1992, 4; *SKD – Program, statut*, 36.

³⁴ Lojze Peterle na prvem rednem kongresu SKD, Naši pogledi, 16. 5. 1991, 4–5.

³⁵ Marc, *Kristjani za demokracijo*, 12.

³⁶ Juhant Janez, Krek – človek za današnji čas, Slovenec, 10. 10. 1992, 23; Oman Ivan, J. E. Krek – še danes žive in aktualne misli, Slovenec, 24. 10. 1992, 22; *SKD – Program, statut*, 17 in 33.

razumeli kot dokaz, da želijo Omanovi pristaši sami uporabiti »preizkušeno firmo« SLS in da ne razmišljajo o združitvi s SKD.³⁷

Po zgledu Koroščeve SLS je bila tudi SKD (podobno kot nova SLS) organizirana v zveze: kmečko, delavsko, žensko ipd.,³⁸ vendar je bolj kot slednja izpostavljala krščanske vrednote kot osnovo svojega delovanja.³⁹ Ob razglasitvi slovenske samostojnosti 25. junija 1991 je izšla prva številka časnika **Slovenec**, ki je dobil možnost financiranja s sprejetjem postavke o pluralizaciji medijev v prvem slovenskem državnem proračunu, sprejetem na predlog predsednika vlade in prvaka SKD Lojzeta Peterleta aprila 1991.⁴⁰ Časnik se je deklariral kot naslednik uradnega glasila Koroščeve SLS – nosil je enako ime in identičen logotip. Tudi na začetku devetdesetih let je izhajal v funkciji strankarskega časopisa, čeprav so ga izdajatelji predstavljali širše kot politični časnik zmerne desne politične usmeritve.⁴¹ Prvak zdomske SLS Marko Kremžar je prvo številko časnika pospremil z besedami: »*Želim ti, da bi bil zvest samemu sebi. Da bi znal rasti iz svojih slovenskih in krščanskih korenin. /.../ Bog daj, da bi tudi tvoj 45-letni prisilni molk postal plodovit.*«⁴² *Slovenec* je prenehal izhajati po parlamentarnih volitvah leta 1996, na katerih je SKD dosegla slabe rezultate.⁴³

Potomcem nekdanjih Koroščevih pristašev, slovenski politični emigraciji v Argentini, je Katoliška cerkev še zmeraj predstavljala neposredno vez s slovenstvom, s čimer so se lahko legitimno identificirali z ideologijo Koroščeve SLS.⁴⁴ Načelnik stranke v tujini Marko Kremžar je izhajajoč iz papeške enciklike *Rerum novarum* (1891) natančno sto let kasneje zapisal: »*Prenova slovenskega naroda je v rokah vsakega od nas, ki smo po božji volji bili rojeni v slovenskem narodnem občestvu.*«⁴⁵ Zastopnica zgodovinske SLS je bila prisotna že na prvem rednem kongresu SKD januarja 1990, Marko Kremžar pa se je z Lojzetom Peterletom prvič srečal marca

³⁷ Drugi kongres SKD, *Slovenec*, 23. 5. 1992, 22.

³⁸ *SKD – Program, statut*, 3–4.

³⁹ Glej npr.: *Slabi kompromisi – pogovor z Marjanom Podobnikom*, *Kmečki glas*, 21. 6. 1989, 4; *Oman Ivan, Sporočilo občnega zbora Slovenske kmečke zveze*, *Delo*, 25. 3. 1989, 30; *V konkordat z ljubeznijo – intervju z Lojzetom Peterletom*, *Mladina*, 27. 4. 1990, 16; *Intervju z Ivanom Omanom*, *Mag*, 11. 9. 1996, 32–34; *Krščanski humanist – pogovor z Ivanom Omanom*, *Mladina*, 11. 3. 1997, 26.

⁴⁰ Marc, *Kristjani za demokracijo*, 49.

⁴¹ Glej npr.: *Drugi krščanski demokrati v Kopru*, *Slovenec*, 21. 1. 1992, 2; *Slovenski krščanski demokrati*, *Slovenec*, 20. 1. 1992, 2; *Vodja poslanskega kluba SKD*, *Slovenec*, 22. 1. 1992, 2; *Izjava SKD*, *Slovenec*, 22. 1. 1992, 5; *Med volivci Demosa in SKD*, *Slovenec*, 23. 1. 1992, 2; *Krščanski demokrati se ne bojijo volitev*, *Slovenec*, 24. 1. 1992, 5; *Izjava koordinacije SKD*, *Slovenec*, 18. 2. 1992, 4.

⁴² Kremžar Marko, *Dragi Slovenec! – voščila in želje*, *Slovenec*, 27. 6. 1991, 3.

⁴³ Marc, *Kristjani za demokracijo*, 165.

⁴⁴ Glej npr.: *Dolgo, predolgo je čas pletel srebrne niti*, *Družina*, št. 33/1990, 13; *Ob 100-letnici SLS – pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 63–70; Kremžar Marko, *Glejmo 15 let naprej*, *Slovenec*, 20. 2. 1992, 30; *Argentinska skupnost – pogovor z Markom Kremžarjem*, 25–27; *Pogovor z Markom Kremžarjem* (Dom in svet), 266; Kremžar, *Smo Slovenci*, 45.

⁴⁵ Kremžar, *Temelj narodove prenove*, 820; Glej tudi: Rihar, *Pogledi Marka Kremžarja*, 18; Kremžar, *Stebri vzajemnosti*; Kremžar, *Prevrat in spreobrnjenje*.

1990 v Parizu.⁴⁶ Avgusta 1990 so se predstavniki zdomske SLS in SKD ponovno sestali v samostanu Stams.⁴⁷ Leta 1989 je zbor strankinih zaupnikov sprejel posodobljen program, na podlagi katerega se je zdomska SLS sredi maja 1992 z okrog 1.000 člani pridružila SKD.⁴⁸ Njen predsednik Marko Kremžar je postal podpredsednik SKD, glede dediščine Koroščeve SLS pa je junija 1993 povedal: »SLS je imela kontinuiteto od leta 1892 in se je kot taka prostovoljno povezala z SKD, zato o njeni dediščini ni govora. Če si je nekdo prilastil njeno ime, pa je to moralno vprašanje tistega, ki je tako naredil.«⁴⁹

Pravnoformalna vključitev reliktoev Koroščeve SLS v slovenski politični prostor ni izzvala navdušenja domačih političnih elit; Janko Prunk, zgodovinar in takratni minister brez listnice za Slovence po svetu, je za časnik *Delo* združitve komentiral z besedami: »Tisti, ki so se jim (SKD, op. MR) pridružili zdaj, so zagrizeni desničarji in kolaboracionisti, ki nimajo nobene moralne pravice, da nam pridigajo. /.../ Upam, da jim bo mlada generacija krščanskih demokratov, ki nima z drugo svetovno vojno nič skupnega, povedala: vas je čas povozil, stvari, ki ste jih vi v Argentini gojili 45 let, ni več.«⁵⁰ Razlog za takšen odziv je tičal v dejstvu, da je zdomska SLS po drugi svetovni vojni svoj politični program usmerila v prizadevanja za zlom enostrankarskega (sami so uporabljali izraz totalitarni) sistema in vzpostavitev parlamentarne demokracije v socialistični Jugoslaviji. Zavzemala se je za popravo političnih krivic, storjenih za časa socialističnega sistema, kar je v svoj program leta 1992 sprejela tudi SKD.⁵¹ Med predlogi zdomske SLS o spremembah programa in statuta, ki so jih pred združitvijo posredovali vodstvu SKD, in so bili kasneje sprejeti v nov program in statut, velja omeniti še t. i. personalistični vidik (»oseba je izhodišče in cilj družbene ureditve«) in krščanski etos kot izhodišče političnega delovanja.⁵² Posebnega pomena za nadaljnjo politiko in profiliranje SKD so bile tudi povezave, ki jih je gojila zdomska SLS po drugi svetovni vojni v mednarodnih katoliških organizacijah in so bile z združitvijo razširjene na SKD.⁵³

Zgodovinska SLS je bila naklonjena združitvi SKD in nove SLS v Sloveniji,⁵⁴ prvak slednje Ivan Oman pa je sodeloval tudi pri procesu pridružitve zdomske SLS Slovenskim krščanskim demokratom.⁵⁵ Oman, ki se je opredeljeval za krščanskega

⁴⁶ *Argentinska skupnost – pogovor z Markom Kremžarjem*, 25–27; Marc, *Kristjani za demokracijo*, 16.

⁴⁷ *Pogovor z Markom Kremžarjem* (Nova revija), 87–88.

⁴⁸ Tiskovna konferenca zdomske SLS, Slovenec, 18. 5. 1992, 3; Drugi kongres SKD, Slovenske brazde, 21. 5. 1992, 13; Tiskovna konferenca SKD, Slovenec, 22. 5. 1993, 3; *SKD – Program, statut*, 3; Vovko, *Slovenski krščanski demokrati*, 389 in 395.

⁴⁹ Intervju z dr. Markom Kremžarjem – podpredsednikom SKD, Slovenec, 5. 6. 1993, 23.

⁵⁰ Marc, *Kristjani za demokracijo*, 75.

⁵¹ Konec politične emigracije – pogovor z Markom Kremžarjem, Mladina, 11. 5. 1990, 5; *Ob 100-letnici SLS – pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 63–70; *SKD – Program, statut*, 36.

⁵² Intervju z Markom Kremžarjem, Slovenec, 3. 3. 1992, 21–22; *SKD – Program, statut*, 1 in 17.

⁵³ *Pogovor z Markom Kremžarjem* (Nova revija), 68; Marc, *Kristjani za demokracijo*, 16 in 25.

⁵⁴ *Pogovor z Markom Kremžarjem* (Dom in svet), 266.

⁵⁵ *Pogovor z Markom Kremžarjem* (Nova revija), 87–88; Marc, *Kristjani za demokracijo*, 16.

humanista, je na začetku maja 1992 zaradi neomajnega nasprotovanja združitvi s SKD v lastni stranki odstopil kot predsednik in se pridružil SKD.⁵⁶ Vodstvo SLS je na čelu z Marjanom Podobnikom v naslednjih letih večkrat zavrnilo pobude SKD za združitev v prepričanju, da je stranka sposobna sama mobilizirati t. i. desnosredinski politični pol v Sloveniji.⁵⁷ Podobnik je januarja 1993 na očitke o »ukradenem imenu« SLS v odprtem pismu odgovarjal: »*To ime sem osebno predlagal zato, ker smo dejansko postali ljudska stranka in ker stranke s tem imenom v Sloveniji še ni bilo, in bi si ga lahko sicer prisvojila katerakoli druga, tudi leva stranka.*«⁵⁸

Po parlamentarnih volitvah v Sloveniji 6. decembra 1992 je 25. januarja 1993 vlado oblikoval predsednik Liberalne demokracije Slovenije (dalje: LDS) Janez Drnovšek, vanjo pa je kot koalicijska partnerica vstopila tudi SKD.⁵⁹ Ker je vodstvo SLS razumevalo LDS kot naslednico socialističnega režima, je vstop SKD v vlado interpretiralo kot izdajo in dokaz o nezdržljivosti političnih usmeritev obeh strank, brata Podobnik pa sta novo opozicijsko držo stranke utemeljila predvsem na obsodbi sodelovanja SKD v vladi.⁶⁰ Glavni tajnik SLS Franci Feltrin je tako aprila

⁵⁶ Podružnice SLS enotno za samostojno pot, Slovenske brazde, 30. 3. 1992, 2; Ivan Oman odstopil, Slovenske brazde, 14. 5. 1992, 1 in Slovenec, 9. 5. 1992, 2; Izvršilni odbor sprejel odstop, Slovenske brazde, 14. 5. 1992, 1; Marjan Podobnik, Mladina, 1. 1. 1995, 72–73; Še naprej bom le navaden kmet – intervju z Ivanom Omanom, Dnevnik, 30. 11. 1996, 14; Intervju z Ivanom Omanom, Mag, 11. 9. 1996, 32–34; Krščanski humanist – pogovor z Ivanom Omanom, Mladina, 11. 3. 1997, 26.

⁵⁷ Glej npr.: Podobnik Janez, SLS in sedanji politični trenutek, Slovenske brazde, 27. 2. 1992, 2; Težko sprejemljivi pogoji SLS – pogovor z Janezom Podobnikom, Slovenec, 3. 4. 1992, 4; Intervju z Marjanom Podobnikom, Slovenske brazde, 28. 5. 1992, 4; SLS bo vztrajala pri dosedanji politiki, Slovenec, 11. 12. 1992, 4; SKD za združitev, Slovenec, 19. 12. 1992, 1; S kongresi do nove stranke, Slovenec, 19. 12. 1992, 4; Podobnik Janez, Sodelovanje desnosredinskih strank, Slovenske brazde, 31. 12. 1992, 2; S tantom brez politike – intervju z Marjanom Podobnikom, Primorske novice, 16. 3. 1993, 3; Pogovor z Edvardom Staničem – generalnim sekretarjem SKD, Slovenec, 27. 3. 1993, 23; Za stranko krščansko-ljudske usmeritve; Pobuda Slovenski ljudski stranki, Slovenec, 3. 7. 1993, 1 in 3; Podobnik Marjan za SLS – izjava za javnost, Slovenske brazde, 26. 8. 1993, 3; Potočnik Franc, Je ponudba za združitev iskrena?, Slovenske brazde, 9. 9. 1993, 1; SLS in SKD za sodelovanje na lokalnih volitvah, Slovenske brazde, 16. 9. 1993, 2; Ne bo zgodbe o uspehu – pogovor z Marjanom Podobnikom, Delo, 18. 9. 1993, 26; Pogovor z dr. Francem Zagožnom, Slovenske brazde, 7. 10. 1993, 4; Iz tiskovne konference SLS, Slovenske brazde, 25. 8. 1994, 2; Intervju z Marjanom Podobnikom, Slovenske brazde, 12. 1. 1995, 2; Razgibana in uspešna seja glavnega odbora SLS, Slovenske brazde, 30. 11. 1995, 2; Podobnik Janez, Komu oz. čemu služijo ponavljajoče se pobude o združevanju, Slovenske brazde, 28. 3. 1996, 1; SLS ne bo nikoli izdala interesov in volje svojih volivcev, Slovenske brazde, 25. 4. 1996, 4; Marjan Podobnik – predsednik SLS in podpredsednik slovenske vlade, Slovenske brazde, 6. 3. 1997, 4; Leta 2000 bom predsednik vlade – intervju z Marjanom Podobnikom, Delo, 10. 10. 1998, 31–32.

⁵⁸ Podobnik Marjan, Odgovor na odprto pismo Toneta Jevnika, Slovenec, 5. 1. 1993, 9.

⁵⁹ Slovenska kronika XX. stoletja 1941–1995, 506–507.

⁶⁰ Marinček Lojze, Velike koalicije nikar!, Slovenec, 19. 12. 1992, 8; Leva koalicija nima možnosti – pogovor z Janezom Podobnikom, Slovenec, 5. 1. 1993, 3; Podobnik Janez, Premik v levo je storjen, Slovenske brazde, 28. 1. 1993, 1; Isti, Premik v levo, Slovenec, 30. 1. 1993, 23; Nova dolomitska pogodba, Slovenske brazde, 11. 2. 1993, 1; Podobnik Janez, Še o združevanju, Slovenske brazde, 4. 3. 1993, 2; Isti, Ob pobudi SKD za združevanje z SLS, Slovenske brazde, 8. 7. 1993, 1.

1993 v intervjuju med drugim povedal: »SLS je edina desnosredinska stranka, ki lahko združi vse desno usmerjene politične sile in jih popelje do končne zmage nad komunizmom, ki je kljub vsem lažnim prevaram še ves čas na oblasti.«⁶¹ Vodstvo je na pogovore o združitvi s SKD pristalo šele leta 1999, novo politično usmeritev pa je argumentiralo z možnostjo uvedbe večinskega volilnega sistema v Sloveniji, kar bi zahtevalo povezovanje programsko sorodnih političnih strank.⁶²

Na združitvenem kongresu 15. aprila 2000 ob nastanku nove stranke SLS + SKD Slovenska ljudska stranka je tudi dotedanji predsednik SKD Lojze Peterle govoril o oblikovanju politike LDS na »ideološko-političnem ozadju, ki ga je pol stoletja sistematično gradila nekdanja Komunistična partija«.⁶³ Sklepamo lahko, da je poskušal s tem v združeni konservativni stranki utrditi sovražen odnos do preteklega socialističnega režima kot enega od strankinih idejnih agensov. Politiki so na združitvenem kongresu sicer poudarjali predvsem moderno krščanskodemokratsko usmeritev nove stranke,⁶⁴ vendar so tudi po združitvi ohranjali mitizirano tezo o večstoletni zgodovini stranke.⁶⁵ Najbolj neposredno je to izrazil poslanec SLS + SKD Slovenske ljudske stranke ter nekdanji član zdomske SLS Marjan Schiffrer, ki je junija 2000 združitev SLS in SKD označil kot »zadnjo priložnost, da se ustvari velika desnosredinska stranka, ki bo naslednica Korošičeve SLS«, veliko željo po politični moči in enotnosti nekdanje SLS pa je slikovito prikazal z besedami: »Ta stranka mora biti enotna! Samo enotna stranka bo uspela. Med poslanskimi kolegi je znana moja fraza, da bomo jedli tudi žabe in krote, če bo potrebno, da ustvarimo enotno stranko. /.../ Navzven moramo biti enotni, če pa se kdo osebno znajde v zadregi, naj vzame aspirin.«⁶⁶

Slab mesec po združitvi strank je mesto predsednika slovenske vlade prevzel Andrej Bajuk, ki je sestavil homogeno konservativno vlado, t. i. koalicijo Slovenija. Že poleti istega leta je prišlo do ponovnih sprememb na desnem političnem polu. Konec julija 2000 so poslanci SLS + SKD Slovenske ljudske stranke pod vodstvom predsednika stranke Franca Zagožna podprli ustavne spremembe in s tem pripomogli k uzakonitvi (popravljenega) proporcionalnega volilnega sistema,

⁶¹ Intervju s Francijem Feltrinom, Slovenske brazde, 29. 4. 1993, 4.

⁶² Intervju z Marjanom Podobnikom, Slovenske brazde, 14. 1. 1999, 2–3; Intervju z Janezom Podobnikom, Slovenske brazde, 4. 2. 1999, 4; Intervju z vodjo poslanske skupine SLS Francem Zagožnom, Slovenske brazde, 11. 3. 1999, 3; SLS in SKD za dvokrožni večinski sistem, Slovenske brazde, 15. 4. 1999, 3; Glavni odbor SLS podprl povezovanje, Slovenske brazde, 13. 5. 1999, 4–5; SLS in SKD nadaljujeta usklajevalno pot združevanja, Slovenske brazde, 10. 6. 1999, 5; Združevanje SLS in SKD, Delo, 3. 7. 1999, 34; Skupna izjava SLS in SKD, Slovenske brazde, 15. 7. 1999, 2; Združena SLS – intervju z Marjanom Podobnikom, Slovenske brazde, 14. 10. 1999, 4–5; Pogovor z Marjanom Podobnikom, Dnevnik, 4. 12. 1999, 22–24.

⁶³ Združitveni kongres SLS in SKD, Gorenjski glas, 18. 4. 2000, 3; Združeni za Slovenijo, Vir – Slovenske brazde, 20. 4. 2000, 4.

⁶⁴ 15. april bo datum zgodovinske združitve, Slovenske brazde, 23. 3. 2000, 2–3; Podobnik Janez, Združitvenemu kongresu SLS–SKD na pot, Slovenske brazde, 13. 4. 2000, 2; Združitveni kongres SLS in SKD, Vir – Slovenske brazde, 20. 4. 2000, 7.

⁶⁵ Pogovor s predsednikom SLS + SKD Slovenske ljudske stranke, Vir – Slovenske brazde, 20. 4. 2000, 8–9.

⁶⁶ Intervju z Marjanom Schiffrerjem, Vir – Slovenske brazde, 8. 6. 2000, 7.

ki so ga nekateri vplivni člani stranke ostro zavračali, saj je pomenil oviro za razvoj močne desnosredinske stranke.⁶⁷ Sledil je padec koalicije Slovenija, Ljuzje Peterle in Andrej Bajuk pa sta izstopila iz združene stranke ter avgusta 2000 v Ljubljani ustanovila novo stranko pod imenom Nova Slovenija. Slovenski politični prostor je imel s tem ponovno dve konservativni stranki.⁶⁸

Zgodovinski spomin na nekdanjo SLS je tudi v novem tisočletju del identitete konservativnih političnih strank v Sloveniji, vendar je bil ta najizraziteje v funkciji vzorčnega primera za politično delovanje le na začetkih demokratizacije Slovenije konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let 20. stoletja.⁶⁹ Desno usmerjene stranke so se v tistem času intenzivno politično profilirale, obenem pa so bile nepripravljene na politično delovanje tako v kadrovskem in organizacijskem kot v programskem smislu. Posledice več kot štiridesetletnega primanjkljaja političnega delovanja v jugoslovanskem enopartijskem socialističnem sistemu so poskušale zmanjšati z naslonitvijo na politično argumentacijo Koroščeve SLS, ki je v obdobju med obema vojnoma obvladovala slovenski politični prostor. Deloma lahko razloge za zanimanje slovenskih konservativnih strank za zgodovinsko SLS pripišemo tudi njihovim pričakovanjem o prilivu zdomskega kapitala v strankarske finančne fonde.⁷⁰

V nadaljevanju bom izpostavila katoliški idejni koncept, ki je bil eden od ključnih elementov moči Koroščeve SLS, a mu konservativne politične stranke na začetku devetdesetih let 20. stoletja ob poskusih implementacije njene politične tradicije v ponovno pluraliziran slovenski politični prostor niso posvetile dovolj natančne pozornosti. Pokazati bom poskušala, da koncept nekdanje SLS o katoliški obnovi in z njim povezan sistem totalnega krščanstva – tj. krščanstva na vseh ravneh javnega in zasebnega delovanja – zaradi radikalno spremenjene (samo)percepcije Slovencev na ravni odnosa do koncepta nacije ni mogel imeti niti integrativnega niti mobilizacijskega učinka na slovensko volilno telo. Idejni koncept Koroščeve SLS je bil na manifestni ravni radikaliziran v tridesetih letih 20. stoletja, med časom, ki ga je v Kraljevini Jugoslaviji uvedla kraljeva diktatura, z anuliranjem parlamentarne demokracije pa so bile formalno razpuščene tudi politične stranke. V prid jasnosti pričujoče razprave – še zlasti pa, ker SLS po obnovi strankarskega življenja v državi ni spremenila vzorca delovanja v odnosu do Katoliške cerkve – se na tem mestu omejujem na dvajseta leta prejšnjega stoletja, ko je bil (katoliški) idejni okvir SLS v multikonfesionalni jugoslovanski državi utemeljen in utrjen.

⁶⁷ Glej npr.: Szczerbiak, Hanley, *Understanding the Politics of the Right*, 4.

⁶⁸ Od zaroke do ločitve, Mladina, 7. 8. 2000, 20–22; Nova Slovenija je zadihala, Delo, 7. 8. 2000, 2.

⁶⁹ Glej npr.: *Priročnik za zmagovalce*, 157; Kongres nas je okreplil, Vir, oktober – november 1996, 23–25; Statut SLS, Slovenske brazde, 30. 1. 1997, 7; Pogovor s predsednikom vlade Andrejem Bajukom, Vir – Slovenske brazde, 11. 5. 2000, 5; *Volilni program Nove Slovenije*, 199; *Volilni program SLS+SKD Slovenske ljudske stranke*, 212.

⁷⁰ Intervju z dr. Markom Kremžarjem – podpredsednikom SKD, Slovenec, 5. 6. 1993, 23.

Katoliška cerkev je v dneh od 25. do 28. avgusta 1923 organizirala 5. katoliški shod v Ljubljani za organizacijsko in miselno utrditev katoliškega političnega tabora na Slovenskem po prvi svetovni vojni ter vseobsegajočo obnovo družbe v skladu s krščanskim svetovnim nazorom. Katoliški intelektualci so v šestih problemskih skupinah oblikovali stališča do aktualnih družbenih vprašanj in nakazali smernice prihodnjega kulturnega delovanja katoliških organizacij. Katoličanom so zapovedali udeleženje na političnem, gospodarskem in kulturnem področju. V odseku za cerkvenopolitična, politična in narodna vprašanja so obravnavali vprašanja o razmerju med državo, Katoliško cerkvijo in katoliško usmerjenimi političnimi strankami.⁷¹ Parlamentarni poslanci Koroščeve SLS so v skladu s strankinim pravilnikom v beograjski Narodni skupščini delovali v duhu sklepov katoliških shodov oziroma so zaključki predavanj odseka za cerkvenopolitična, politična in narodna vprašanja na 5. katoliškem shodu v Ljubljani predstavljali idejni okvir delovanja SLS v dvajsetih letih 20. stoletja.⁷²

Zaključki 5. katoliškega shoda so bili utemeljeni na programski okrožnici papeža Pija XI. *Ubi Arcano* s 23. decembrom 1922, ki sta ji velik pomen pripisovala tudi slovenska škofa Andrej Karlin in Anton Bonaventura Jeglič.⁷³ Papež Pij XI. je v okrožnici izpostavil najbolj pereče družbene probleme, ki so v skladu s stališči Katoliške cerkve ogrožali človeško skupnost. Opozoril je na razredni in strankarski boj ter obsodil nasilje države do državljanov, ki sta ga porajala. Kot temeljno vodilo političnim strankam je priporočil stremenje k izboljšanju položaja državljanov v razmerju do državnih institucij. Obenem je izrazil pomisleke nad smiselnostjo udeležbe velikega števila državljanov pri vodenju države, vendar poudaril, da Katoliška cerkev ne zavrača nobene oblike vladavine, ki deluje na temelju pravice. Potrdil je udeleženje institucije Katoliške cerkve v sferi politike v primeru posegov državnih organov v temeljne pravice vernikov oziroma spodkopavanja cerkvenega reda.⁷⁴ Ljubljanski škof Jeglič, ki je odigral pomembno vlogo na ravni odnosa vodstva Koroščeve SLS do Katoliške cerkve, je papeževa navodila ponazoril z besedami: »*Cerkev bdi nad političnim pokretom strank; sicer se ne vmešava vanj, pač pa skrbno pazi, da ne bi s prave poti zabredle. Seveda v škofijah ima to sveto nalogo škof.*«⁷⁵

Predstavniki Koroščeve SLS so državo pojmovali kot organsko tvorbo; težili so k oblikovanju v krščanskem duhu uresničene ljudske države, organizirane na podlagi avtonomističnega državnopravnega programa SLS v unitarni jugoslovanski

⁷¹ *Peti katoliški shod*, 56; Dolenc, *Kulturni boj*, 188–189.

⁷² *Pravilnik Vseslovenske ljudske stranke*, 11.

⁷³ Poslanec SLS Josip Hohnjec je avtoritarno naravo papeških okrožnic utemeljil z besedami: »*V teh okrožnicah so večnoveljavne resnice, pa tudi začasnoveljavna navodila: prve sprejeti je dolžnost vere, drugim se pokoriti, dolžnost pokorščine.*«

Hohnjec Josip, *Katolicizem in politika*, Slovenec, 20. 1. 1926, 1; Glej tudi: Jeglič, *Cerkev, duhovnik in politika*, 151; Isti, *Katoličani in država*, 57; Benedik, *Karlinovi pastirski listi*, 209 in 212.

⁷⁴ *Die Zerriüttung*, 709, 716, 727–728, 735–736.

⁷⁵ Jeglič, *Cerkev, duhovnik in politika*, 151.

državi.⁷⁶ Josip Jeraj je v svoji razpravi na 5. katoliškem shodu kot osnovno vodilo političnih strank na katoliški podlagi označil delovanje za povečanje političnega vpliva katoličanov v družbi in proti poskusom ločitve Cerkev od države.⁷⁷ Vidovdanska ustava (1921) je po načelu paritete vsem zakonsko priznanim veroizpovedim v Kraljevini SHS priznavala enakopravnost pred zakonom. V Koroščevi SLS so priznavali suverenost Cerkev in države, nasprotovali pa so njuni pravni ločitvi, ki je sicer vidovdanska ustava ni uzakonila.⁷⁸ Zavzemali so se za enakopravno in na medsebojnem sodelovanju temelječe razmerje.⁷⁹ Kot takšno ga je po prvi svetovni vojni utemeljil osrednji slovenski katoliški mislec Aleš Ušeničnik na podlagi okrožnic Leona XIII. *Immortale Dei* (1885) in *Sapientiae Christianae* (1890).⁸⁰

Katoliška cerkev je budno spremljala začetke politične pluralizacije v Sloveniji od konca osemdesetih let 20. stoletja, še zlasti nastajanje konservativnih strank katoliške usmeritve po večdesetletnem obdobju enostrankarskega sistema, ki je Katoliško cerkev izrinil iz javnega življenja.⁸¹ Cerkevno vodstvo je bilo pri vstopanju v sfero politike izjemno previdno,⁸² saj je bilo zaradi nekdanjih povezav s Koroščevo SLS od konca osemdesetih let izrazito izpostavljeno očitkom o politizaciji Cerkev tako s strani strokovne javnosti kot civilne družbe.⁸³ Kljub temu je pomembno poudariti, da se je razmerje med Katoliško cerkvijo in državo oz. politikom v najširšem smislu po zlomu socialističnega režima v Sloveniji vzpostavljalo na novih temeljih. Na to kaže med drugim izjava ljubljanskega nadškofa Alojzija Šuštarja, ki je leta 1995 v intervjuju za tednik *Mladina* pojasnjeval: »V ustavi sta cerkev in država ločeni, nihče pa še ni natančno povedal, kaj to pomeni. Če je cerkev ločena od države, to ne pomeni, da je izločena iz javnega življenja.«⁸⁴

⁷⁶ Anton Korošec je s konca 19. stoletja izvirajoči koncept o stanovsko organizirani in na krščanskem solidarizmu temeljeni družbi kot idealu SLS razlagal 19. marca 1926 katoliškim dijakom v Mariboru: »Narod je eno telo, ena celota, a v tej celoti imajo različne skupine svoje različne funkcije, opravila. Te različne skupine so v narodu stanovni. /.../ In narodni organizem je bolan, ako se katerikoli stan skuša svojevoljno postaviti izven naroda in zgublja zvezo s svojim narodom. /.../ Različne kulturne in stanovske organizacije ne smejo plavati kot avtonomni drobci po morju narodnega življenja, ampak se morajo, kakor izvirajo, tako tudi vračati k narodu kot celoti.«

Dijaški dan v Mariboru – govor dr. Korošca, Slovenec, 21. 3. 1926, 6; Glej tudi: Naše pojmovanje države – razgovor z dr. Josipom Hohnjecem, Slovenec, 4. 2. 1926, 5; Naša stranka, Slovenec, 25. 5. 1927, 1; Kranjc, *Organično pojmovanje*, 126–127.

⁷⁷ *Peti katoliški shod*, 242, 245 in 315–316.

⁷⁸ *Ustava*, 6; Matijevič, *Pokušaj razrješenja*, 66.

⁷⁹ Govor poslanca dr. Hohnjeca na shodu zaupnikov SLS, Slovenec, 22. 9. 1925, 2.

⁸⁰ Ušeničnik, *Cerkev in država*, 32–43.

⁸¹ Vodstvo SLS pri nadškofu Šuštarju, Slovenske brazde, 30. 7. 1992, 2.

⁸² Šuštar, *Druga evangelizacija*, 995–1000; Vračanje cerkve v javno življenje, Delo, 18. 5. 1991, 22; Juhant Janez, Politika – cerkev – krščanstvo, Naši pogledi, 15. 6. 1991, 8–9 in 5. 8. 1991, 4–5; Alojzij Šuštar – intervju, Slovenec, 6. 2. 1992, 2; Stres Anton, Cerkev in politika, Slovenec, 23. 5. 1992, 33; Cerkev nima političnih ambicij, Slovenec, 20. 2. 1993, 1.

⁸³ Glej npr.: Etika in politika – pogovor z Alojzijem Šuštarjem, Večer, 19. 5. 1990, 21; Cerkev v pravni državi – pogovor z Alojzijem Šuštarjem, Mladina, 18. 4. 1995, 24–27; Kerševan, *Krščanska vera*, 1022–1228; Križ ne sme biti znamenje boja – pogovor z Alojzijem Šuštarjem, Večer, 21. 12. 1991, 30; Vračanje cerkve v javno življenje, Delo, 18. 5. 1991, 22.

⁸⁴ Cerkev v pravni državi – pogovor z Alojzijem Šuštarjem, Mladina, 18. 4. 1995, 24–27.

Politicizacija odnosa med Katoliško cerkvijo in Koroščevo SLS je slednji predstavljala politično identiteto, na katero je trdno vezala slovensko volilno telo v jugoslovanski državi. Kraljevina SHS je politično skupnost vzpostavila na srbsko-hrvaškem sporu, ki je v politični govor vnesel tudi antagonizem med Pravoslavno (Srbi) in Katoliško (Hrvati) cerkvijo. Zahteva po izboljšanju položaja Katoliške cerkve v državi je bila tako po sprejetju ustave leta 1921 stalnica političnih prizadevanj predstavnikov SLS. Janko Brejc je predavanje na zborovanju odseka za cerkvenopolitična, politična in narodna vprašanja na 5. katoliškem shodu začel z besedami, »da nova naša država namenoma, sistematično Katoliško cerkev zapostavlja, stiska, ji dela krivico in jo naravnost omalovažuje,« s čimer je odprl vprašanje razmerja med Katoliško in Pravoslavno cerkvijo v Kraljevini SHS.⁸⁵

Anton Korošec je na podlagi osnutka konkordata med Kraljevino SHS in Vatikanom v začetku leta 1923 ocenjeval, da država prikrito deluje za prevlado pravoslavja kot vodilne veroizpovedi v državi.⁸⁶ Vprašanje vere kot organskega dela strankinega političnega programa je Korošec izpostavil na zboru zaupnikov SLS v Celju 16. novembra 1926: »SLS nikdar ne zavrže svojega versko-moralnega fundamenta. /.../ Ali se hočete laicizirati? Z drugimi besedami se to pravi: ali hočemo priznati načelo, da v politiki ne velja 10 božjih zapovedi, da v politiki smemo krasti, goljufati, lagati, varati in odirati? To je laicizacija, ki nam jo nekateri v kilometrskih člankih priporočajo, v praksi, v življenju. Ti priporočevalci pravijo, saj je SLS dobra stranka, njen slovenski program je odličen, gospodarsko sijajen, socialno neprekosljiv, ali vera, ko bi te ne bilo! Mi pa vemo, da je 90 % Slovencev za nami.«⁸⁷

Katoliški kulturni program Koroščeve SLS, ki je stranki ob 96,6-odstotni pripadnosti Slovencev Katoliški cerkvi v multikonfesionalni državi zagotavljal večinski položaj v političnem prostoru, v zadnjem desetletju 20. stoletja ni mogel več imeti vloge političnega mobilizatorja.⁸⁸ Ob zmanjševanju števila katoličanov v Sloveniji (71,6 odstotka po popisu prebivalstva leta 1991 in 57,8 odstotka po popisu leta 2002⁸⁹) navezovanje konservativnih političnih strank na Katoliško cerkev ni bilo več učinkovit element politične integracije, hkrati pa takšno razmerje ni imelo teoretskih temeljev. Splošna načela drugega vatikanskega koncila (1959) o mestu Katoliške cerkve in kristjanov v javnem življenju so predvidevala svobodno vključevanje vernikov v različne politične stranke, ne pa njihovega političnega mobiliziranja v eni sami, od cerkvene institucije priznani stranki. Slovenski škofje so to poudarili že julija 1989 v eni svojih prvih izjav o vprašanih političnega delovanja. Na seji Slovenske pokrajinske škofovske konference kot najvišje predstavnice Katoliške cerkve na Slovenskem (in s tem uradne interpretinje njenih

⁸⁵ *Peti katoliški shod*, 238 in 251.

⁸⁶ Mužić, *Katolička crkva*, 56–57; Dimić, *Kulturna politika*, 365–366.

⁸⁷ Zbor zaupnikov SLS – govor dr. Antona Korošca, *Slovenec*, 16. 11. 1926, 1.

⁸⁸ *Statistički godišnjak*, 50 in 57; Glej npr.: *Idejno področje SLS*, *Slovenec*, 22. 4. 1926, 3; *Naša stranka*, *Slovenec*, 25. 5. 1927, 1; *Vera in politika – govor poslanca dr. Josipa Hohnjeca na taboru na Velesovem*, *Slovenski gospodar*, 7. 10. 1926, 1–2.

⁸⁹ Šircelj, *Verska, jezikovna in narodna sestava*, 68.

stališč) so januarja 1990 dodali še, da duhovniki in redovniki ne morejo kandidirati na volilnih listah političnih strank ali pri tolmačenju cerkvenega nauka posegati v politična vprašanja. Vodstvo Katoliške cerkve se tudi ni aktivno vključilo v proces političnega osamosvajanja Slovenije, zaradi česar je bilo po osamosvojitvi deležno kritik novih političnih elit.⁹⁰

Pozivi nekaterih sodobnih slovenskih zgodovinarjev o potrebi ponovnega ovrednotenja politike SLS se v prvi vrsti nanašajo na vprašanje domnevno visoke stopnje prepletenosti strankinega delovanja s cerkveno hierarhijo oziroma z interesi Katoliške cerkve. Predstavnike SLS je v času med obema vojnama spremljala oznaka klerikalci, njihovo politično dejavnost pa klerikalizem. Šlo je za dediščino strankinega političnega delovanja v dunajskem državnem zboru za časa avstro-ogrske monarhije,⁹¹ ki se je organsko prilegla v jugoslovanski politični diskurz, utemeljen na hrvaško-srbskem sporu. Na njegovi podlagi je svoj odnos do SLS v Kraljevini SHS oblikoval tudi kralj Aleksander Karađorđević; ljubljanski škof Jeglič je, denimo, v svojem dnevniku zapisal: »Kralj ima Korošca rad, spozna njegovo vrednost in odločnost, samo zoperno mu je, ker je pop. On in nasprotne stranke mislijo, da ga Vatikan informira in da tudi on v Vatikan referira.«⁹²

Koroščeva SLS je tako prepoznavno vstopala v jugoslovanski politični diskurz z bučnim zavračanjem obtožb nasprotnih političnih strank o podrejenosti političnega delovanja interesom Katoliške cerkve; opisan način politizacije je bil kot rečeno nasledek strankinega delovanja v Avstro-Ogrski in je bil tudi v jugoslovanskem političnem diskurzu (re)definiran pod pojmom *klerikalizem*.⁹³ Prvi člen Pravilnika SLS iz leta 1919 je med drugim določal, da dela SLS »za blaginjo slovenskega in jugoslovanskega ljudstva na krščanskem, narodnem in demokratičnem temelju.«⁹⁴ To pomeni, da je vodstvo stranke svoje politično delovanje v idejnem smislu resda naslonilo na institucijo Katoliške cerkve za mobilizacijo in integracijo slovenskega volilnega telesa v okvirih institucij parlamentarne demokracije, vendar ne pomeni tudi, da je vodstvo interese cerkvene institucije postavljalo pred interese stranke.⁹⁵

⁹⁰ Kolar, *Vodstvo Katoliške cerkve*, 588–589 in 598–599.

⁹¹ *Stenografske beleške*, št. 54/28. 7. 1925, 646–647; Ribar, *Politički zapisi*, 190–191; Pribičević, *Diktatura kralja Aleksandra*, 77–78 in 96; Rahten, *Slovenska ljudska stranka*, 157; Grdina, *Slovenci med tradicijo*, 168.

⁹² Jeglič, *Dnevnik*, 1. 11. 1926.

⁹³ Poslanec Jugoslovanskega kluba Franc Kremžar (oče Marka Kremžarja) je na seji Narodne skupščine 27. maja 1925 naslovil javni protest na skupščinskega predsednika in dosegel ustno opravičilo: »V svojem včerajšnjem govoru je minister za kmetijstvo in vode (Krstja Miletić, Narodna radikalna stranka, op. mt) enega naših tovarišev imenoval 'klerikalca'. Dasi velja beseda 'klerikalec' za žaljivko in ni niti v stvari resnična in točna niti se mi tako nazivljemo, ampak se naša stranka imenuje Slovenska ljudska stranka in naš klub Jugoslovanski klub, nihče pa nima nas pravice imenovati z imeni, ki jih nimamo in nas žalijo, kljub temu predsedujoči predsednik ni ukoril ministra radi njegove žaljive besede. Vprašamo vas, zakaj se to ni zgodilo in ali hočete danes to pogreško popraviti?«

Živahna seja Narodne skupščine, Slovenec, 28. 5. 1925, 1.

⁹⁴ *Pravilnik Vseslovenske ljudske stranke*, 1.

⁹⁵ Glej npr.: Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo vera, št. 69, fasc. 45/73, Interpelacija Jugoslovanskega kluba, 17. 10. 1927; Cerkevna stranka, (Novi) Domoljub, 27. 8. 1925, 346; Protest Ljubljane – govor dr. Antona Korošca, Slovenec, 15. 9. 1925, 1-2; Klerikalizem in katolicizem,

Tako, denimo, stranka ni želela javno nastopati proti razlastitvi cerkvenih veleposestev, zaradi česar je prihajalo do nesoglasij s papeškim nuncijem v Kraljevini SHS Hermenegildom Pellegrinettijem.⁹⁶ Korošec je nuncijske očitke o zanemarjanju interesov Katoliške cerkve v drugi polovici leta 1928 kot predsednik jugoslovanske vlade zavrnil z besedami: »*Ne morem, ker bi bilo to proti suvereniteti države in ker bi tak predlog pri seji ministrstva gotovo vsi odbili.*«⁹⁷

Podoben model politične demonizacije konservativnih strank je bil značilen tudi za politični diskurz na začetku devetdesetih let 20. stoletja v Sloveniji, pri čemer politični akterji praviloma etikete klerikalizma Koroščeve SLS niso prepoznali kot načina strankinega vključevanja v tedanji politični diskurz. Nasprotno, politični demonizaciji so mestoma nasedle celo same konservativne stranke. Vodstvo nove SLS je tako, da bi se izognilo negativnim političnim učinkom povečanega odklonskega odnosa slovenske javnosti na vključevanje Katoliške cerkve v politični prostor, večkrat izpostavljalo versko vprašanje kot argument proti združitvi s SKD.⁹⁸ Slednja je bila zaradi posvečanja verskim vsebinam v časniku *Slovenec* in zlasti po pridružitvi zdomske SLS maja 1992 večkrat izpostavljena domnevam, da želi prenašati verske resnice na polje javnega.⁹⁹

Kasneje je z začetkom pogovorov o združitvi s SKD leta 1999 tudi vodstvo nove SLS poudarjalo politično delovanje na temelju slovenstva in krščanskega etosa.¹⁰⁰ S tem izzvane očitke o pojavu političnega klerikalizma je Marjan Podobnik v intervjuju aprila 1999 zavrnil z besedami: »*Cerkev ima eno poslanstvo, stranke drugo. SLS izhaja iz tradicij evropskega kulturnega prostora, povezane s krščanskimi*

Naša Straža, 16. 9. 1925, 1; Veličasten zbor zaupnikov SLS – govor Josipa Hohnjeca, *Slovenec*, 22. 9. 1925, 2–3; Interpelacija poslanca dr. Hohnjeca na zunanjega ministra, *Slovenec*, 17. 11. 1925, 1; Razgovor z narodnim poslancem dr. Josipom Hohnjecem, *Naša Straža*, 23. 11. 1925, 1; Interpelacija dr. Hohnjeca na ministra zunanjih del, *Slovenec*, 14. 2. 1926, 1; Govor dr. Hohnjeca k interpelaciji, *Slovenec*, 21. 2. 1926, 1; Klerikalci kot sluge Vatikana, *Jutro*, 16. 2. 1926, 1; Satisfakcija nunciju Pellegrinettiju, *Jutro*, 17. 2. 1926, 1; Ninčičev odgovor na interpelacije o Pellegrinettiju, *Jutro*, 21. 2. 1926, 1; Vprašanje poslanca Hohnjeca na ministra za vere, *Slovenec*, 19. 3. 1926, 2; Vera in politika – govor Josipa Hohnjeca na taboru v Velesovem pri Kranju, *Slovenec*, 7. 10. 1926, 6; Korošec, *Katoliki in stranke*, 148–149; Isti, *Kriza parlamentarizma*, 265–268.

⁹⁶ Hermenegildo Pellegrinetti (1876–1943), apostolski nuncij v Kraljevini SHS/Jugoslaviji od leta 1922 do 1937, ko je bil imenovan za kardinala.

Arhiv Jugoslavije, Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije v Vatikanu, št. 372, fasc. 2. *Poročilo o imenovanju nuncija Pellegrinettija*, 7. 2. 1922.

⁹⁷ Jeglič, *Dnevnik*, 8. 11. 1928; 4. 1. 1929.

⁹⁸ Podobnik Janez, O povezavah z drugimi strankami, *Slovenske brazde*, 17. 10. 1991, 3; SLS; Nasprotujemo vmešavanju drugih strank, *Slovenec*, 16. 5. 1992, 3; Marinček Lojze, Združevanje demokratične desnice, *Slovenske brazde*, 5. 8. 1993, 2.

⁹⁹ Glej npr.: Intervju z beograjskim nadškofom, *Slovenec*, 7. 1. 1992, 18; Zahvala ljubljanskega nadškofa, *Slovenec*, 14. 1. 1992, 1; Izjava mariborskega škofa, *Slovenec*, 16. 1. 1992, 5; Minister proti Vatikanu, *Slovenec*, 24. 1. 1992, 7; Pogovor z dr. Francem Rodetom, *Slovenec*, 25. 1. 1992, 19; Sprejem za katoliške časnikarje, *Slovenec*, 28. 1. 1992, 2; Nuncij – prvi med diplomati, *Slovenec*, 28. 1. 1992, 5; Drugi kongres SKD, *Slovenec*, 23. 5. 1992, 22; Desnica je pri nas na strani delavcev, *Slovenec*, 30. 5. 1992, 26; Intervju – Ivo Bizjak, *Slovenec*, 4. 12. 1992, 2; Pogovor z novim ljubljanskim pomožnim škofom, *Slovenec*, 17. 12. 1992, 3.

¹⁰⁰ Podobnik Janez, Čas je za pomembne odločitve, *Slovenske brazde*, 15. 4. 1999, 3.

vrednotami, po načinu delovanja pa je klasična laična stranka.»¹⁰¹ Domneve o pomoči Katoliške cerkve pri integraciji konservativnih političnih strank, ki so se s strani nasprotnih političnih strank pojavile tudi v začetku leta 2000 pred združitvijo SLS in SKD, so te zavračale kot žaljivo za stranki in škodljivo za Cerkev.¹⁰²

Tako se zdi, da je bil politični amaterizem osrednja točka idejne diskontinuitete med Koroščevo SLS in lovilec njegove politične dediščine. Za razliko od Koroščeve stranke, ki je manipuliranje z oznako klerikalizem razumevala kot preizkušen in prepoznaven način vključevanja v politični prostor, so namreč njene naslednice v devetdesetih letih 20. stoletja poskušale geslo izbrisati iz slovarja političnega diskurza. Natančneje, medtem ko je Koroščevo SLS (subtilno obvladujoč politično večino) oznako »klerikalna stranka« zavračala *navidezno*, so nove stranke to počele z vsem srcem in niso poskusile izkoristiti potencialnega integrativnega impulza, ki ga je vzdrževanje opisanega načina politizacije (tj. postavljanje v vlogo žrtve in mobiliziranje članstva proti napadalcem) imelo na slovensko konservativno volilno bazo med obema vojnama.

Smiselno je poudariti, da *historia ni magistra vitae* kar premočrtno in dobesedno ter se v grobem pojavnem smislu (če že) ponavlja naključno, ne pa zaradi uspešnega uveljavljanja preizkušenih (že vidnih) zgodovinskih formul, ki so na svoji manifestni ravni tako in tako že interpretacija kasnejših generacij. Eden izmed redkih, ki je odklanjal vzporejanje novih političnih strank s Koroščevo SLS, je bil glavni tajnik SKD Edvard Stanič.¹⁰³ Na nekritično prenašanje starih vzorcev političnega delovanja v sedanost je opozarjal tudi eden od piscev programa nove SLS (1992) Tone Strojín.¹⁰⁴ Zdomski poslanec SLS Marko Dvorak je junija 1992 prav tako menil, da političnih problemov ni mogoče reševati z »*metodami dr. Korošca*«. ¹⁰⁵

Konservativne politične stranke v Sloveniji torej v devetdesetih letih 20. stoletja niso mogle generirati političnega kapitala, ki je Koroščevo SLS zavihtel na mesto politične predstavnice Slovencev v večnacionalni in večkonfesionalni državi. Spremenjene politične, gospodarske in kulturne razmere (v najširšem pomenu besede) so zahtevale spremenjene načine nagovarjanja slovenskega volilnega telesa.

Čeprav so desnosredinske stranke po zlomu socialističnega sistema dobile priložnost ozreti se na sodobne agende sorodnih zahodnoevropskih strank in s tem eventualno omogočiti reinvenčijo demokracije, so se na začetku devetdesetih let očitno ozirale v preteklost. Soroden problem izvornega modela postsocialističnih desnosredinskih strank se je pojavil v celotni vzhodni (postsocialistični/komunistični) Evropi,¹⁰⁶ a zdi se, da boj strank za prevzem nekdanje konservativne politične dediščine ni bil nikjer tako temeljit kot v slovenskem primeru.

¹⁰¹ Združena SLS, Slovenske brazde, 22. 4. 1999, 2.

¹⁰² 15. april bo datum zgodovinske združitve, Slovenske brazde, 23. 3. 2000, 2–3.

¹⁰³ Stanič, *SKD na razpotju*, 10–11.

¹⁰⁴ Strojín Tone, Andrej Gosar – od nekoč in danes, Slovenske brazde, 31. 12. 1992, 8.

¹⁰⁵ Zdomci brez političnih pravic, Slovenec, 6. 6. 1992, 4.

¹⁰⁶ Conway, *Catholic Politics*, 235–251.

Desnosredinske stranke so tudi drugod v prizadevanju nadoknaditi večdesetletno odsotnost iz sfere političnega po drugi svetovni vojni svoje programe po padcu socialističnih režimov marsikje oprle na zgodovino. Na Madžarskem in Poljskem je bila, denimo, nedokončana socialna modernizacija pred nastopom komunističnih režimov eden izmed glavnih razlogov za obujanje populističnih, ruralnih in konservativnih diskurzov, ki so konec osemdesetih let 20. stoletja pomenili kulturni in idejni bazen za rekonstitucijo politične desnice. Soočene z močnimi nekdanjimi komunističnimi elitami so se desnosredinske stranke v srednji in vzhodni Evropi identificirale z načeli bojevitega antikomunizma, hkrati pa so bile deklarativno naklonjene načelom zahodnoevropske krščanske demokracije. Potem ko so poskušale prikazati več kot štiridesetletno obdobje komunizma kot zaničevanja vreden propadel projekt, ni nenavadno, da so gradile politiko na predpostavki o (uspešnem) nadaljevanju zgodovine tam, kjer jo je komunistični režim uzurpiral in tako rekoč do nerazpoznavnosti izmaličil.¹⁰⁷

Viri in literatura

Arhivski viri

Nadžkofijski arhiv Ljubljana, A. B. Jeglič, Dnevnik.

Arhiv Jugoslavije Beograd, fond: Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije v Vatikanu.

Arhiv Jugoslavije Beograd, fond: Ministarstvo vera Kraljevine Jugoslavije.

Arhivski tiskani viri

Boj za obstoj in svobodo Slovenije. Ljubljana: Tajništvo Slovenske ljudske stranke, 1924.

Jeraj, Josip, *Slovenci in Jugoslavija: ljudska državljanska vzgoja*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila, 1940.

Jeglič, Anton Bonaventura, Katoličani in država. *Socialna misel*, 1. II/1923.

Jeglič, Anton Bonaventura, Cerkev, duhovnik in politika. *Socialna misel*, 1. II/1923.

Jeraj, Josip, Misli o jugoslovanskem nacionalizmu. *Socialna misel*, 1. III/1924.

Jurčec, Ruda, Realizem v slovenski politiki. *Sodobnost*, 1. II/1934.

Korošec, Anton, Katoliki in stranke, *Socialna misel*, 1. III/1923.

Korošec, Anton, Nekaj evropske politike. *Socialna misel*, 1. V/1926.

Korošec, Anton, Kriza parlamentarizma, *Socialna misel*, 1. V/1926.

Kranjc, Marko, Organično pojmovanje ljudske države. *Socialna misel*, 1. IV/1925.

Pečjak, Gregorij, *Katoliški verouk za višje razrede srednjih šol*. Knjiga 3. Ljubljana: Katehetsko društvo, 1922.

Peti katoliški shod v Ljubljani 1923. Ljubljana: Glavni pripravljalni odbor, 1924.

Pravilnik Vseslovenske ljudske stranke. Ljubljana, s. n., 1919.

Statistički godišnjak kraljevine Jugoslavije 1931. Beograd, 1934.

Stenografske beleške Narodne skupščine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1925).

Tominec, Angelik, Smernice krščanske politične stranke. *Socialna misel*, 1. II/1923.

Ušeničnik, Aleš, Cerkev in država. *Naša pota. Kulturnopolitična predavanja*, Ljubljana: Slovenska krščansko socialna zveza, 1919.

¹⁰⁷ Szczerbiak, Hanley, *Understanding the Politics of the Right*, 2 in 5.

Die Zerrüttung der zwischenvölkischen Beziehungen Rundschreiben Papst Pius XI. vom 23. Dezember 1922 Ubi Arcano. *Mensch und Gemeinschaft in Christlicher Schau. Dokumente.* Freiburg, 1945.

Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1925.

Monografije

Dimić, Ljubodrag, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941; Škola i crkva* (2. knjiga). Beograd: Stubovi kulture, 1997.

Dolenc, Ervin, *Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.

Grdina, Igor, *Slovenci med tradicijo in perspektivo. Politični mozaik 1860–1918*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

Kremžar, Marko, *Stebri vzajemnosti*. Buenos Aires: Cooperativa de Credito S. L. O. G. A., 1988.

Kremžar, Marko, *Prevrat in spreobrnjenje: premišljanja o dveh smereh k družbeni preosnovi*. Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Kremžar, Marko, *Izhodišča in smer katoliškega družbenega nauka*. Ljubljana: Družina, 1998.

Marc, Leon, *Kristjani za demokracijo – 10 let slovenskih krščanskih demokratov*. Ljubljana: Slovenski krščanski demokrati, 1999.

Mužič, Ivan, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji. Politički i pravni aspekti konkordata između Svete stolice i Kraljevine Jugoslavije*. Split: Crkva u svijetu, 1978.

Pribičević, Svetozar, *Diktatura kralja Aleksandra*. Zagreb: Globus, 1990.

Priručnik za zmagovalce: volitve 1996: od A do Ž za kandidate in odbore. Ljubljana: SKD, 1996.

Prunk, Janko, *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977.

Rahten, Andrej, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002.

Rant, Pavle, *Krščanska demokracija in Slovenci*. Ljubljana: Karantanija, 1990.

Ratej, Mateja, *Slovenski politični katolicizem s posebnim poudarkom na razvoju dogodkov na Štajerskem med leti 1923 in 1929*. Doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, 2004.

Rihar, Lenart, *Pogledi Marka Kremžarja na človeka in družbo*. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, 2002.

Ribar, Ivan, *Politički zapisi*. Beograd: Prosveta, 1948.

Slovenska kronika XX. stoletja 1941–1995. Ljubljana: Nova revija, 1996.

Slovenski biografski leksikon. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991.

Slovenski krščanski demokrati – Program, statut. Ljubljana: Slovenski krščanski demokrati, 1992.

Trapl, Miloš, *Political Catholicism And The Czechoslovak People's Party In Czechoslovakia, 1918–1938*. New York: Boulder – Social Science Monographs, 1995.

Članki

Argentinska skupnost – pogovor z Markom Kremžarjem. *Tretji dan*, št. 1/1993.

Ob 100-letnici SLS – pogovor z dr. Markom Kremžarjem. *Celovski zvon*, št. 26/1990.

Pogovor z Markom Kremžarjem *Nova revija*, št. 153/1995.

Pogovor z Markom Kremžarjem. *Dom in svet*, l. 6/1993.

- Arnež, Janez, Slovenska ljudska stranka 1941–1990. *Historični seminar 4*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Benedik, Metod, Karlinovi pastirski listi v Mariboru. *Karlinov simpozij v Rimu. Zbornik*. Celje: Mohorjeva družba, 1996.
- Conway, Martin, Catholic Politics or Christian Democracy? The Evolution of Inter-war Political Catholicism. *Political Catholicism in Europe 1918–1945* (Volume 1). London – New York: Routledge, 2004.
- Granda, Stane, SLS med izročilom in sodobnostjo, med načeli in dnevno politiko. *Časopis za zgodovino in narodopisje – Demosov zbornik*, št. 3–4/2001.
- Kerševan, Marko, Krščanska vera in krščanska civilizacija. *Sodobnost*, št. 11/1990.
- Kolar, Bogdan, Vodstvo Katoliške cerkve na Slovenskem in Demos. *Časopis za zgodovino in narodopisje – Demosov zbornik*, št. 3–4/2001.
- Kremžar, Marko, Temelj narodove prenovе. *Nova revija*, št. 109–110/1991.
- Kremžar, Marko, Smo Slovenci po božji, ne po svoji volji. *Tretji dan*, št. 1/1995.
- Matijević, Zlatko, Pokušaj razřešenja pravnog položaja Katoličke crkve u Kraljevini SHS 1918–1921. godine. *Časopis za suvremeno povijest*, št. 2/1985.
- Osterc, Jože, SKD in kmetijstvo. *Zbornik SKD na razpotju*. Portorož: Regionalni odbor SKD Slovenska Istra itd., 1999.
- Ratej, Mateja, (Nevralgična) stičišča političnega sodelovanja Slovenske ljudske in Narodne radikalne stranke med obema svetovnima vojnama. *Zgodovinski časopis*, št. 3-4/2008.
- Stanič, Edvard, SKD na razpotju. *Zbornik SKD na razpotju*. Portorož: Regionalni odbor SKD Slovenska Istra itd., 1999.
- Szczerbiak, Aleks in Hanley, Sean, Understanding the Politics of the Right in Contemporary East-Central Europe. *Centre-Right Parties in Post-Communist East-Central Europe*. Zbornik. London – New York: Routledge, 2006.
- Šircelj, Milivoja, Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije. *Popisi 1921–2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2003.
- Šuštar, Alojzij, Druga evangelizacija. *Sodobnost*, št. 11/1990.
- Volilni program Nove Slovenije in Volilni program SLS+SKD Slovenske ljudske stranke. *Volitve 2000: volilni programi političnih strank*. Ljubljana: FDV, Inštitut za družbene vede, Center za politološke raziskave, 2000.
- Vovko, Andrej, Slovenski krščanski demokrati (SKD). *Časopis za zgodovino in narodopisje – Demosov zbornik*, št. 3–4/2001.

SUMMARY

Beginnings of Political Pluralism in Post-Yugoslav Slovenia: The Question of Political Succession of the Slovenian People's Party Led by Anton Korošec

Mateja Ratej

In the period between the First and the Second World War, the Slovenian People's Party, led by the charismatic and authoritarian Anton Korošec, was the representative of the Catholic Church and the most influential Slovene political party. Since the majority of the Slovene population in the multi-confessional state of that time were Catholics the Party's cultural platform tried to infuse all private and public life with Catholic values. Disappointed at the position of

Slovenia within the Federal Republic of Yugoslavia after the Second World War, representatives of the Slovenian People's Party in Diaspora – political emigrants – decided to continue their political struggle for democratization and political independence of Slovenia. In February 1992, they addressed an open letter to the leadership of the (new) Slovenian People's Party, which at that time was a registered political party in Slovenia, accusing it of appropriating the name of Korošec's Party. This letter denoted the beginning of the struggle for the political legacy of Anton Korošec and his Party. The initiator of and the central figure in the new Slovenian People's Party at the end of the 1980s was Ivan Oman. He was initially reluctant to emphasize any ambition of establishing continuity with Korošec's People's Party, which after the Second World War acquired a negative political connotation as a representative of the reactionary middle-class political system. However, in February 1992 the new Slovenian People's Party openly declared itself the successor of the Party led by Korošec. Under the leadership of Lojze Peterle, Slovenian Christian Democrats also flirted with the political tradition of the pre-war People's Party, specifically with its left-wing Christian socialists. Yet the only ones who could legitimately identify with the ideology of the Party of Anton Korošec were Slovene political emigrants in Argentina, for whom the Catholic Church still represented the direct link to Slovenianship. The Catholic Church closely monitored the beginnings of political pluralism in Slovenia, particularly the formation of conservative parties of Catholic orientation that were emerging after several decades of the single-party system in Yugoslavia that had ousted the Church from public life. In the new millennium, the historic memory of Korošec's People's Party is still a part of Party identity of the conservative political parties in Slovenia yet to a lesser extent than during the beginning of political pluralism at the end of the 1980s and the beginning of the 1990s, when it was most prominently in the capacity of a model for political activity. That was the time when right-wing political parties were frantically searching for their own political identity but were unable to generate the political capital that had enabled the former Slovenian People's Party to assume in a specific political environment the position of the political representative of the Slovene people. The changed political, economic, and cultural circumstances in independent Slovenia required new ways of addressing the Slovene electorate. A similar pattern of right-wing parties turning to the past (although very likely to a lesser extent) was characteristic of the entire East (post-socialist/communist) Europe.